

HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Pastoraal in Schaesberg in de zeventiende eeuw (Vervolg)

III Een nieuwe kerk voor Heerlen 1663-1672

In december 1661 werd tussen Staatse en Spaanse onderhandelaars het Partagetractaat gesloten, waarin de verdeling van de Landen van Overmaas geregeld werd¹. Heerlen werd Staats en de heerlijkheid Schaesberg Spaans, vooral op aandringen van Johan Frederik, de heer van Schaesberg. Met de katholieke zielzorg in Heerlen zou het bij de uitvoering van het verdrag afgelopen zijn: de bestaansgrond van het simultaneum, de onverdeeldheid van het gebied tussen beide partijen, verviel immers. Voor Heerlen leek de slag groter dan hij uiteindelijk was, omdat al in 1662 zowel aan een tijdelijke als aan een definitieve oplossing gewerkt werd.

In september 1662 werd in enkele brieven aan de Spaanse overheid uitgelegd waarom het verdrag voor Spaanse zijde aanvaardbaar was, hoewel een aantal parochiekerken verloren zou gaan. Graaf Arnold Huyn van Geleen, Adriaan de Groot, heer van Strucht, en Servaas van den Hoef, onder meer griffier van de Staten van Valkenburg en Spaans schout van Heerlen en Schaesberg, schreven op 4 september 1662 dat de inwoners van de Staatse gebieden op Spaans territorium naar de kerk konden gaan en wel

„le Bancq de Herlen à Schaesberg, d'où ledit seigneur (Johan Frederik) va bastir une église parochiale, et la fonder, distant un quart d'heure dudit Herlen, où dez maintenant il y a une chapelle.”

Op een bijgevoegde lijst van kerken en kapellen komt Schaesberg voor onder de kapellen:

„Schaesberg, où le seigneur dudit lieu commence à bastir une Eglise parochiale, et la fonder par permission du Pape.”²

Jacques Cloeps, één der Spaanse onderhandelaars, was het niet eens

met de uiteindelijke verdeling en schreef zelf een brief aan Luis, markies van Saracena, de Spaanse gouverneur-generaal der Zuidelijke Nederlanden. Hierin stelde hij dat in Spaans-Valkenburg vijftien parochies lagen en twee kapellen. Over de kapel van Schaesberg schreef hij:

„... celle de Schaesberch doibt estre érigée en église parochiale, laquelle servira pour les inhabitants de la paroiche de Herle, tombée auxdits Etats.”³

Al deze mededelingen laten aan duidelijkheid weinig te wensen over: nu de kerk van Heerlen, de Pancratius, voor de katholieken verloren ging, kwam er een nieuwe parochiekerk binnen de Spaans gebleven heerlijkheid Schaesberg.

Hoewel de inbezitneming van de Staatse gebieden door de Staten-Generaal pas in oktober 1663 geformaliseerd werd, besloten de Hoogmogenden op 5 maart 1663 dat de „paepsche priesters” vóór 1 mei de Staatse partage verlaten dienden te hebben.⁴ In het huwelijksregister tekent pastoor Renckens dan ook op die dag aan: „Hoc anno I maii discedere debuimus ex Herle.”⁵ Hoe snel een voorlopige oplossing voor het verlies van de Pancratius gevonden was blijkt wel uit een kaart die in juli 1663 gemaakt werd van de weg van Heerlen naar Nieuwenhagen, die als een exterritoriale weg door Schaesberg zou lopen.⁶ Ten westen van de hoeve Leenhof, juist binnen Schaesberg is een groot gebouw getekend met de aanduiding „provisionele kerk”. Hier werden klaarblijkelijk de eerste diensten gehouden. Pastoor Renckens realiseerde zich goed dat hij sedert 1663 in Schaesberg mis las, want in 1671 noemde hij zich: „pastor” in Schaesberg sedert 1663, tevoren in Heerlen.⁷

Ook in de meergenoemde processtukken van 1671 vinden we gegevens over de gebeurtenissen van 1663. Maria Bussy, de gereformeerde pachteres van de kerkelijke goederen in Heerlen, verklaarde in juli 1671 het volgende⁸:

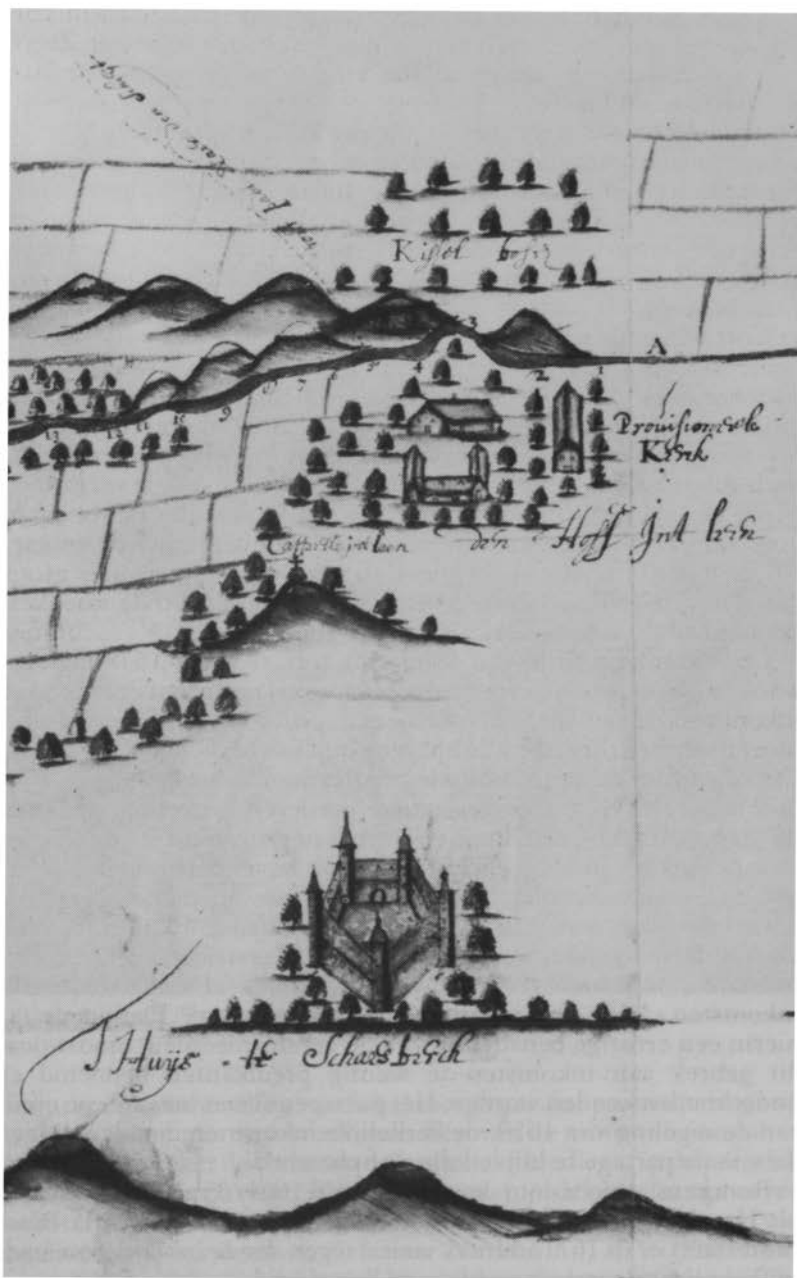
„Het Huys Schaetsberg A^o 1663 voors. onder de partagie van den Coninck van Hispanie gevallen sijnde, heeft den Heer van Schaetsbergh in sijne jurisdictie op Spaensen booden een nieuwe kercke doen bouwen, waer naer toe den dienst ende de rente voors. (van Benzenrade voor de hofkapel) ... omtrent voor vijf jaaren (± 1666) ... sijn getransporteert.”

Verder schreef zij nog over

„den Heer Renckens, pastoor tot Schaetsberg, die alle renten, gehoorende tot de capelle tot Welten, kercke tot Heerle, voor sooveel hem mogelijck is, naer deze nieuwe gebouwde kercke treckt ende den staad (=de Republiek) van die zelvige berooft.”

Bovendien noemde Maria Bussy de heer van Schaesberg in haar verklaring de „patronus”. Eén van de getuigenverklaringen die Maria Bussy bij haar verhaal voegde, was afkomstig van Joachim Siberti, de ex-kapelaan van Welten. Deze had in 1669 medegedeeld:

„Nota. Heer Joachim den capellaen tot Welten verclaert dat deze

Detail van een kaart van de exterritoriale weg door Schaesberg in 1663 met de voorlopige kerk ('Provisioneële Kerck') bij de Hoeve In't Leen. ARAB, kaartenverzameling Gachard nr 2224; Foto: RAL, H.L. Mordang.

rente (van Benzenrade) voor drie of vier jaeren hem affgenomen is, ende wort nu betaelt aen de nieuwe gebouwde paepenkercke tot Schaesburch, aldaer aen de vroechmisheer, genaemt Heer Hermen (Wetzels)⁹."

De ligging van de hiergenoemde nieuwe kerk in Schaesberg blijkt uit de oprichtingsoorkonde van de Petrus- en Paulusparochie in 1699. Frederik Sigismund van Schaesberg, Johan Frederiks kleinzoon en opvolger, verklaarde hierin dat zijn grootvader „prope pagum de Scheydt ... ecclesiam a fundamentis extruxerit¹⁰." Deze kerk werd door Frederik Sigismund voltooid en door de bisschop verheven tot parochiekerk.

Kort samengevat komen de gebeurtenissen van 1662/1663 hierop neer: door de uitvoering van het Partagetractaat verviel de grondslag voor het simultaneum in de Pancratius te Heerlen. Pastoor Renckens ging naar een ander deel van zijn parochie, Schaesberg, en nam daar een noodkerk in gebruik. Bij het dorp Scheydt werd een nieuwe, grote kerk gebouwd die de Pancratius als parochiekerk moest vervangen. Bij de bouw van de kerk hield men degelijk rekening ermee dat ze door ongeveer tweeduizend communicanten gebruikt zou moeten worden: het feitelijke kerkoppervlak werd daarom zelfs iets groter dan dat van de Pancratius¹¹. Ongeveer in 1666 werd de noodkerk verlaten en de nieuwe kerk in gebruik genomen.

De inkomenspositie van Renckens was al vanaf 1648 tamelijk wankel. Vermoedelijk kreeg hij eerst nog wel een groot deel van zijn inkomsten, maar de Staten-Generaal probeerden spoedig steeds meer greep te krijgen op alle opbrengsten van kerkelijke goederen in Overmaze om daarvan (ook) de predikanten te betalen. Al in 1649 ordonneerden zij dat de geestelijke goederen aangebracht zouden moeten worden bij een Staatse rentmeester, maar dit sorteerde nog weinig effect¹². In 1655 en 1657 werd dit bevel herhaald¹³. In 1659 kwamen beide partijen -de Republiek en Spanje- overeen de kerkelijke inkomsten van het omstreden gebied gelijk te verdelen¹⁴. De Gelderse synode, waartoe de classis Maastricht en Overmaze behoorde, was hierover zeer verbolgen, ook al omdat niet alle inkomsten aan de rentmeester werden afgedragen¹⁵. De synode zag hierin een ernstige benadeling van de gereformeerden, omdat door dit gebrek aan inkomsten te weinig predikanten benoemd en onderhouden konden worden. Het partagetractaat maakte een einde aan de regeling van 1659: de kerkelijke inkomsten dienden sedertdien in de partage te blijven die ze opbracht¹⁶.

Renckens verloor door deze regeling in 1661/63 al zijn inkomsten uit Heerlen, hoewel hij zich hiertegen flink verzette: Maria Bussy protesteert er in 1671 immers vooral tegen dat de inkomsten van de hofkapel, die door de inwoners van Benzenrade opgebracht moesten worden, nog in Schaesberg afgedragen werden¹⁷. Renckens genoot, ook wat zijn financiële positie betreft, de volledige steun van Johan Frederik van Schaesberg, die de consequentie trok van de overwin-

Johan Frederik, baron van Schaesberg (1598-1671)

ning, die de overheveling van Schaesberg naar de Spaanse partage op het allerlaatste moment betekende. Eén van de motieven van Johan Frederik was zeker de wens om de katholieke eredienst in de parochie te kunnen voortzetten. Derhalve was hij de eerstaangewezen persoon om die eredienst mogelijk te maken door de pastoor van regelmatige inkomsten te voorzien. Nu kon hij, als eigenaar van kasteel Krickenbeck bij Venlo, beschikken over enkele kerkelijke beneficies in die omgeving. Al op 22 juni 1661 werd Renckens benoemd tot persona, d.w.z. niet-residerend pastoor met inkomsten, van Hinsbeck¹⁸. Deze benoeming viel op dezelfde dag dat de Staten-

Generaal aankondigden de tienden en geestelijke goederen in de Landen van Overmaze te willen verpachten, waardoor Renckens zijn inkomsten uit Heerlen zeker verloor¹⁹. Bij een visitatie in mei 1667 blijkt Renckens tevens rector te zijn van twee altaren, één te Herongen zonder verplichting, en één te Wanckum met de plicht om elke woensdag en vrijdag een mis te lezen²⁰. Het is zeer onwaarschijnlijk dat hij ooit een mis gelezen heeft in Wanckum; iedereen wist goed dat hij in de parochie Heerlen/Schaesberg werkte²¹.

De hofkapelaan van Schaesberg, Joachim Siberti, had inmiddels andere problemen. Kort na 1663 verloor hij zijn functies van hofkapelaan en rector van Welten wegens een schorsing als priester. De gegevens hierover dateren uit 1671 en zijn weliswaar onvolledig, maar toch voldoende om een reconstructie mogelijk te maken. Zijn schorsing staat vast, maar in 1671 wilde of kon niemand precies vertellen wat hiervan de reden was geweest. J. Weustenraedt, landdeken van Valkenburg, en Renckens verklaarden dat Siberti „wegens verschillende feilen, hem door zijn superieuren verklaard”, de inkomsten van de hofkapel zijn ontnomen²². Anderen weten alleen dat de suspensie om redenen, de kerkelijke overheid bekend, gebeurd was²³. Slechts Hendrik Schepers, de 48-jarige oudkoster van Heerlen, verklaarde „door den Heer Pastoor van Schaesberg (= Renckens) gesonden geweest te sijn om den voorn. Heer Jochem Siberti aen te seggen dat hij geen dienst meer soude hebben te doen tot tijt ende wijle toe hij hem soude hebben verantwoordt²⁴.” Na deze schorsing ontnam Johan Frederik hem het beneficie. De gereformeerde Maria Bussy verklaarde dat Siberti haar het register van inkomsten van de kapel te Welten toegespeeld had (mogelijk al in 1665), hetgeen voor Renckens een reden geweest zou zijn om Siberti te „verstoten” en te schorsen. Bovendien wist Bussy dat Siberti in 1671 in Welten „bij sijne oude meyd in armoede” leefde en dat hij volgens onder meer Renckens en Isabella van Bernsau te veel met gereformeerden omging²⁵. De afkeer van Renckens en de andere katholieken zou, volgens Bussy, zelfs zo ver gaan dat zij probeerden te beletten dat Siberti aalmoezen kreeg. Wat er verder van hem geworden is, is niet bekend. Siberti werd op 16 juni 1666 als hofkapelaan opgevolgd door Herman Wetzels; in 1669 wordt deze „vicarius in Schaesbergh” genoemd en krijgt hij toestemming om biecht te horen en te preken²⁶. Siberti noemt hem in 1669 „vroegmisheer”, hetgeen erop wijst dat hij ook als kapelaan optrad in de nieuwe kerk²⁷.

De Pancratiuskerk werd na het vertrek van Renckens aangepast aan de gereformeerde eredienst²⁸. In 1667 is er nog één altaar, in 1671 worden geen muurschilderingen en altaren in de kapellen meer genoemd. In Heerlen woonden in 1667 veertig gereformeerden, in Welten zes. Bovendien bezochten ongeveer dertig personen uit de Spaanse gebieden de diensten van predikant Nobis. Tot grote ergernis van de gereformeerden liepen in Heerlen nog monniken in

habijt rond en trok de processie van Keulen naar Scherpenheuvel nog in volle glorie over het kerkhof²⁹. In 1665 deden de inwoners van Heerlen zelfs mee aan het carnavalsfeest en aan het meispel. In 1668 werd bevestigd dat katholieke schoolkinderen uit Heerlen naar de protestantse school moesten bij meester Jan Bartmans; de schout zou hierop letten. Tegen de paapse frivoliteit dansen werd door de predikant herhaaldelijk gewaarschuwd, maar blijkbaar met matig succes.

De Barbarakapel te Palemig

Johan Frederik gaf de Pancratius na 1663 niet op; hij berustte er niet in dat de grafkelder van zijn familie voorgoed verloren zou gaan. Na zijn derde huwelijk op 10 juli 1663³⁰ regelde hij zijn successie opnieuw. In 1664 bepaalde hij dat zijn familieleden na zijn dood mochten beslissen of zijn stoffelijk overschot in de grafkelder te Heerlen bijgezet zou worden of in de kloosterkerk te Brüggen³¹. In april 1665 stelde hij de positie van zijn echtgenote veilig voor het geval hij eerder zou komen te overlijden³². Hij bepaalde dat zijn kinderen zijn begrafenis moesten betalen en dat er duizend missen in verschillende kloosterkerken gelezen moesten worden. Na de dood van zijn oudste zoon Frederik Arnold op 31 oktober 1666 volgde enkele maanden later een aanvullend testament, opgemaakt tijdens een

ernstige ziekte. Hierin regelde hij op 14 februari 1667 enkele financiële aspecten van zijn erfenis opnieuw³³. Uiterst belangrijk voor ons is deze bepaling:

„Weilen auch die kirch zu Schaesberg zwar mehrentheils verfertigt, deselbe aber annoch nit dotirt, als wolle das die auf dem Haus Schaesberg stehende 900 r(eichstaler) zu vortsetzung des kirchenbaws, und von den zu Breill stehenden 2000 r(eichstaler) eintausend derselben zu dero dotirung angewendt werden sollen... .”

Wat er nog aan de kerk moest gebeuren voordat ze voltooid was, vermeldt Johan Frederik niet.

Johan Frederik van Schaesberg herstelde na februari 1667 van zijn ziekte, maar ze had blijkbaar een zodanige indruk op hem gemaakt, dat hij in 1670 in Palemig een kapel ter ere van de H. Barbara stichtte³⁴. Zij werd vooral vereerd als patrones van een zachte dood. De tekst op de gevelsteen van de kapel wijst nadrukkelijk in die richting: d(eo) o(ptimo) m(aximo)

et s(anctae) barbarae

barbara sIs praes

to flnIs DVM

spICVLa flgVnt

p(raenobilis) d(ominus) b(aro) d(e) s(chaesberg)

In vertaling: Aan de allergrootste en beste God en de heilige Barbara (gewijd). Barbara, moge jij aanwezig zijn wanneer men de speren van de dood hecht (in ons lijf). De zeer edele heer Baron van Schaesberg.

Het chronogram in de derde, vierde en vijfde regel levert het jaartal 1670 op, een jaartal dat ook voorkomt boven een van de oude ramen.

Op 14 februari 1671 bevestigde Johan Frederik zijn precies vier jaar oude testament; een dag later ondertekende hij het³⁵. Twee dagen daarna, op 17 februari 1671, overleed hij te Brüggen, waar hij in de kerk van het kruisherenklooster begraven werd bij zijn eerste echtgenote, de in 1644 overleden Ferdinanda van Wachtendonck³⁶. Kort na Johan Frederiks dood kwam een sluimerend conflict tot uitbarsting over de hofkapel op kasteel Schaesberg³⁷. Geschilpunt was de vier mud haver die het gehucht Benzenrade jaarlijks aan de bedenaar van de kapel diende te leveren. Maria Bussy, weduwe van Frederik Jenel en pachteres van de geestelijke goederen in Heerlen beweerde dat de dienst gesticht was ten behoeve van de inwoners van het gehucht Benzenrade en niet ten behoeve van de bewoners van huis Benzenrade. Dit betekende dat de inkomsten in Heerlen moesten blijven en onder haar beheer zouden vallen. De levering aan kasteel Schaesberg was derhalve niet terecht en benadeelde de gereformeerden te Heerlen. De tegenpartij, vertegenwoordigd door Johan Frederiks schoondochter Isabella van Bernsau, weduwe van Frederik Arnold en moeder van Frederik Sigismund, de minderjarige heer van Schaesberg, werd klaarblijkelijk overrompeld door een tussentijdse beslissing van de gecommiteerden van de Raad van

De gedenksteen boven de ingang van de Barbarakapel te Palemig

State, aan wie Bussy de zaak had voorgelegd. Van Bernsau moest binnen één week de bewering van Bussy weerleggen, maar ze had na de dood van Johan Frederik en voor de regeling van zijn erfenis, geen rechtstreekse toegang tot het familiearchief. Mede hierdoor kwam de zaak in de zomer van 1671 niet verder: er werden wel verklaringen uitgewisseld die veel gegevens bevatten over de geschiedenis van het altaarrecht en dergelijke, maar niemand kon een beslissing afdwingen. De verklaring van Bussy, een vragenlijst van Bernsau met de antwoorden van door haar geselecteerde getuigen, Bussy's repliek en een aantal losse getuigenverklaringen namen de gecommiteerden van de Raad van State in hun koffer mee terug naar Den Haag, zonder dat ze een beslissing namen. Herman Wetzels kreeg zijn vier mud haver wel, maar niet als hofkapelaan; Bussy en Siberti vertelden dat hij ze ontving als kapelaan van de kerk in Scheydt. Veel doet dat er overigens niet toe.

IV Hulpkapel voor Heerlen 1672-1690

De verovering van de Staatse Landen van Overmaas door de legers

van Lodewijk XIV in mei 1672 had op kerkelijk gebied tot gevolg dat de katholieken weer hun suprematie herkregen, ook in Heerlen. Predikant Willem Nobis was kort na 3 april uitgeweken en op 5 juni, het hoogfeest van Pinksteren hernam Renckens de uitoefening van zijn ambt in de Pancratius³⁸. De noodzaak voor het bestaan van de kerk in Schaesberg ter vervanging van de Pancratius verviel hiermee, maar waarschijnlijk bleef ze wel in gebruik. De hofkapelaan Herman Wetzels komt na 1671 niet meer voor, hoewel hij niet overleden was; in 1684 immers noemde Renckens hem in zijn testament³⁹. In 1673 is Petrus de Ruyter rector van de kapel te Welten⁴⁰; in 1675 vinden we een andere hofkapelaan, de augustijnerpater Robert (de) Belfroid⁴¹. Eerst heet hij „sacellanus”, maar sedert 1684 noemt hij zich „pastoir ende administrateur des Huys Schaesbergh⁴²”. Hij treedt dan op als zaakwaarnemer van Frederik Sigismund van Schaesberg, die in 1686 kanunnik werd van het St. Lambertuskapittel te Luik, maar op het kasteel bleef wonen⁴³. Opmerkelijk is dat de Heerlense predikant Henricus Sylvius in februari 1688 een huwelijk bevestigde „op attestatie van den pastor van Schaesbergh, dat sie (= de huwelijkspartners) wettelijk voor hem ingeschreven (waren)⁴⁴.” In het huwelijksregister van katholieke zijde te Heerlen is dit echtpaar niet terug te vinden.

Na de Vrede van Nijmegen, die in 1678 een einde maakte aan de oorlog van 1672, werd de toestand van vóór de oorlog in de Landen van Overmaas niet hersteld. Pas op 29 september 1680 kreeg Heerlen een opvolger voor de inmiddels overleden predikant Nobis, namelijk Henricus Sylvius⁴⁵. Renckens was na 1678 gewoon de Pancratius blijven gebruiken en was bepaald niet van plan de kerk zonder slag of stoot aan de gereformeerden over te dragen. Hierin stond hij niet alleen. In verschillende teksten klagen de gereformeerden na 1678 erover dat de katholieken alle kerken „bezitten” en dat ze de anderen slechts „toelaten”⁴⁶. De Staten-Generaal beslisten uiteindelijk na lang aarzelen en na veel druk van verschillende kanten in juni 1680 dat „de predikanten mogen bekomen het vrije en onverhinderde gebruijck van de kercken⁴⁷”. In deze resolutie ontbrak de bepaling dat de protestanten de kerken alléén mochten gebruiken, zodat hiermee feitelijk de basis voor een nieuw simultaan gebruik van de kerken gelegd werd. De gereformeerden bleven wel bij de Staten-Generaal klagen over het optreden van de katholieken, maar de Hoogmogenden gingen hier niet verder meer op in⁴⁸. Renckens en Sylvius deden sedertdien beiden dienst in de Pancratius. De commissarissen-deciseurs van de Staten-Generaal die in 1682 moesten bekijken hoe de toestand op kerkelijk gebied was, constateerden dat na 1678 de uitoefening van de gereformeerde religie wel hersteld was, maar dat de katholieken vrijwel overal op andere tijden in dezelfde kerk hun diensten hielden⁴⁹.

De bemoeienis van pastoor Renckens met Schaesberg bestond, naast de zielzorg, uit een langdurige belangstelling voor de Carmel-

kapel. In 1677/78 werd er, blijkbaar op zijn verzoek, voor een periode van zeven jaar een aflaat verleend voor een bezoek aan de kapel op de feestdag van Maria Hemelvaart. Een Akense Carmeliet zou er dan preken over de rozenkrans. Na afloop van deze aflaat vroegen de Carmelieten in januari 1685 verlenging van de aflaat aan, weer voor zeven jaar⁵⁰. In 1693/94 is nogmaals sprake van deze aflaat: in juni 1693 verleende de bisschop van Roermond een volle aflaat zonder vermelding van voorwaarden en een aflaat van honderd dagen voor bezoeken op zaterdagen en op feestdagen van Maria. In maart 1694 ontving hij de pauselijke toestemming daarvoor⁵¹. Van de Carmelieten is dan geen sprake meer.

Ook uit Renckens' testament, opgemaakt 4 oktober en aangevuld 24 december 1684 blijkt zijn bijzondere belangstelling voor de Carmelkapel⁵². Hij stichtte een wekelijkse dienst, elke zaterdag te lezen door de pastoor van Heerlen. 100 Pattacons of 400 gulden maastrichts bestemde hij voor de uitbreiding van de kapel „(op) dat het volck die aldaer den heiligen dienst coemen horen ende hunne andacht verrichten onder dach moegen wesen.” Hij hoopte dat de aflaat, waarvoor hij de „carmeliten tot Acken geïmploiert” had, verlengd werd. Hij wenste begraven te worden in de Pancratius te Heerlen, maar als dat niet mogelijk was, „soo sall mijn lichaem begraven worden int carmelitisch capelken, hetwelcke gebenedijt is ende mit der tijt, soo ick verhoope, sal consecrert worden.” Op zijn graf wenste hij een steen met zijn wapen en de spreuk „Esto vigilans et labora” (wees waakzaam en werk). Een groot deel van de kosten die uit dit testament voortvloeiden, moesten opgebracht worden door Isabella van Bernsau, Frederik Sigismunds moeder. Haar schuld bij de pastoor beliep tenminste 725 pattacons en was blijkbaar het niet-betalende gedeelte van de inkomsten die Renckens had moeten ontvangen uit de beneficijs, die hij sedert 1663 van de familie van Schaesberg gekregen had als compensatie voor inkomsten uit Heerlen, die toen voor hem verloren waren gegaan. Waarschijnlijk waren deze na Renckens' terugkeer in Heerlen in juni 1672 onregelmatig uitbetaald⁵³. Renckens overleed op 3 januari 1685; zijn opvolger als pastoor van Heerlen werd zijn neef Mathias Schul⁵⁴. De uitbreiding van de Carmelkapel is na Renckens' dood niet uitgevoerd; de mis op zaterdag werd wel gelezen⁵⁵.

Volgens de overlevering werd in 1686 een (deel van de) kerk te Scheydt gebouwd. De Schaesbergse pastoor P.J. Schatten schreef aan het begin van deze eeuw dat er toen een bruikbare kerk tot stand kwam, echter zonder toren en zijkapellen⁵⁶. J. Jongen signaleerde in 1950 een vervolg van de bouw van de kerk maar deze fase leidde volgens hem niet tot een volledige kerk: alleen de muren werden voltooid, het gewelf en het dak niet. Jongen vond contracten met bouwvakkers en deelde mee dat Belfroid handwerkslieden betaalde⁵⁷. De contracten heb ik niet teruggevonden, wel de aantekening in de laatrekening van collecteur L. Spiertz dat Belfroid in 1686 in totaal

2100 gulden en 15 stuivers licht geld had voorgeschoten wegens „debursement, teeringen van partijen ende anderssints⁵⁸.” Of dit te maken heeft met bouwactiviteiten aan de kerk blijkt niet; bovendien is niet geheel duidelijk wat in 1686 gebouwd zou zijn. Het is mogelijk dat toen pas een gewelf aangebracht is, maar duidelijke aanwijzingen hiervoor heb ik niet gevonden.

Hoe het ook zij, in 1688 had de kerk een gewelf, gebouwd in 1666 of 1686. In 1688 vinden we in de laatrekening van Spiertz, dat „het gewulff der kercke deser Heerlicheyt” is ingestort⁵⁹. Hierbij waren enige mensen zodanig gewond geraakt dat medische hulp noodzakelijk was. Deze werd geleverd door de chirurgijn Johannes Franssen, die hiervoor dertig gulden ontving. Dit bedrag werd omgeslagen op de laatrekening „uit consideratie ende compassie van het groot armoede der gequetzden ende gewonden.” Vermoedelijk kreeg de kerk hierna een vlakke (?) houten zoldering. In oktober 1689 werd de kerk weer gebruikt, want op zondag 9 en 16 oktober publiceerde de gerichtsode van de heerlijkheid „naer den kerckendienst” een oproep voor een vergadering van schout, schepenen en ingezetenen over de landsbede⁶⁰.

(Wordt vervolgd)

E.P.M. Ramakers

NOTEN:

1. Haas, De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662, Assen 1978, blz. 237; over de verwickelingen rond Heerlen en Schaesberg: blz. 230-237.
2. Arnold Huyn van Geleen, Adriaan de Groot en Servaas van den Hoef aan Luis, markies van Caracena, gouverneur-generaal der Spaanse Nederlanden, Brussel 4-9-1662 met bijlage, in Archivo General de Simancas, Secretaria de Estado (verder als: AGS-SE) nr. 2101. Zie ook: Haas, Verdeling, blz. 235.
Ik dank dr. J. Haas zeer hartelijk voor de welwillendheid waarmee hij mij zijn aantekeningen en copieën, die op deze zaak betrekking hadden, ter inzage gaf.
3. J. Cloeps aan Caracena, z.p. 6-9-1662, in: AGS-SE 2101.
4. Cau, Groot Placaet-Boeck II, blz. 2893-2894.
5. AGH-huwelijksregister Pancratusparochie d.d. 1-5-1663.
6. J.A.K. Haas, De conferentie van Aken in 1663. Mijlpaal in de verbrokkeling van de landen van Overmaas, in: Van der Nyersen upwaert, Maastricht 1981, blz. 195 en 197. Zie vooral de kaart op blz. 196 en de bijgaande afbeelding.
7. Verklaringen Renckens, 29-6-1671 en 11-8-1671, in: ARAH-RvS 1704-I.
8. Replik van Bussy, juli 1671, in: ARAH-RvS 1704-I.
9. Verklaring Siberti, 25-9-1669, in: ARAH-RvS 1704-I. Zie over Siberti en Wetzels verderop in deze aflevering.
10. Archief Petrus- en Paulusparochie Schaesberg, stichtingsoorkonde fol. 3 r.: verzoek van Frederik Sigismund van Schaesberg aan bisschop Cools van Roermond tot oprichting van de parochie Schaesberg, Schaesberg 2-12-1699.
11. Zie voor het aantal communicanten in oktober 1673: Habets, Geschiedenis van het tegenwoordig bisdom Roermond en van de bisdommen, die het in deze

gewesten zijn voorafgegaan, III, Roermond 1892, blz. 356.

De lengte van het schip van beide kerken tot aan de communiebank was gelijk, namelijk 18 meter, doch de breedte van de kerk in Schaesberg is 9 meter, terwijl die in Heerlen slechts 7 meter bedroeg. De zijbeuken van de Pancratius werden niet voor de gewone eredienst gebruikt, ze waren ingericht voor de vele kapelaltaren.

12. Cau, Groot Placaet-Boeck I, blz. 1478-1481.
13. Cau, Groot Placaet-Boeck II, blz. 1149-1150. In deze twee plakkaten wordt Gilles Bussy genoemd als rentmeester. Zijn relatie met de meergenoemde Maria Bussy is niet bekend.
14. Zie Het Land van Herle 33 (1983), blz. 12
15. Acta Synodi Gelriae 2, 1660, art. 20.
16. Partagetractaat art. 4 (Haas, Verdeling, blz. 298).
17. Zie verderop.
18. Rijksarchief in Limburg, Archief bisdom Roermond, port. 79 nr. 4 (verder als RAL-ABR).
19. Haas, Verdeling, blz. 222.
20. Habets, Geschiedenis III, blz 247 en 263; vergelijk Peters, Geschichte des Geschlechtes von Schaesberg bis zur Mediatisierung, Assen 1972, blz. 33 noot 63. Renckens kreeg het beneficie te Wanckum overigens al op 17-10-1646: RAL-ABR 79-4.
21. In 1666, 1667 en 1670 kreeg Renckens van het bisdom toestemming op zijn verzoek om gedurende een langere periode dan normaal de paascommunie uit te delen. In de Acta Episcopalia van 1667 en 1671 wordt hij genoemd: „R.D. Pastor de Herle nunc autem in Schaesbergh”: RAL-ABR 1, Acta Episcopalia 19-3-1666, 5-3-1667 en 12-3-1671.
22. Verklaring Weustenraedt en Renckens, 11-8-1671, in: ARAH-RvS 1704-I. De passage luidt: „... Postmodum autem ob diversos defectus in eodem repertos, et per superiores eius declaratos, eundem illo reditu privavit ...” Weustenraedt en Renckens behoorden natuurlijk zelf ook tot de geestelijke superieuren van Siberti.
23. Getuigenverklaringen naar aanleiding van de vragenlijst van Isabella van Bernsau, punt 9, in: AGH-LvO 6132, afschrift in: ARAH-RvS 1704-I.
24. Verklaring H. Schepers, 26-6-1671, in: AGH-LvO 6132.
25. Repliek van Bussy, (voor 18-7-1671), in: ARAH-RvS 1704-I.
26. RAL-ABR 1, Acta Episcopalia 16-6-1666; RAL-ABR 2, Acta Episcopalia 28-3-1669.
27. Verklaring Siberti, 25-9-1669, in: ARAH-RvS 1704-I.
28. Voor de beschrijving van de toestand van de kerk in juni/juli 1667: K. Janssen de Limpens, De Reformatie in de landen van Overmaze na het verdeelingsverdrag van 1661, in: PSHAL 66(1933), blz. 44-45. Voor de toestand in 1671: „Staet der kercken onder de Classis Maestricht ...”, in: ARAH-RvS 1704-II.
29. Janssen de Limpens, Reformatie, blz, blz. 45. Voor de paapse stoutigheden: AGH-Archief Hervormde gemeente, Consistorieboek 1663-1728 op jaar.
30. Peters, Geschichte, blz. 17.
31. Peters, Geschichte, blz. 147.
32. Rijksarchief Luik, Archief kasteel Lexhy, inv.nr. 853. De akte is gedateerd 8-4-1665.
33. Voor de overlijdensdatum van Frederik Arnold: Peters, Geschichte, blz. 18. Het testament: KAV-FA Schaesberg-AT 322. Herhaaldelijk wordt als datum van dit testament genoemd 14-2-1671 (onder meer Peters, Geschichte, blz. 152-153), doch op deze datum bevestigde Johan Frederik de tekst. Jongen, Geschiedenis

van Schaesberg, Gedenkboek ter gelegenheid van het 250 jaar bestaan der parochie, Schaesberg 1950, blz. 32 en 77 noemt de datum van het testament niet, wel de inhoud.

34. Zie over deze kapel vooral: W. Marres en J.J.F.W. van Agt, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, deel V. De Provincie Limburg, Derde stuk: Zuid-Limburg uitgezonderd Maastricht, Eerste aflevering, 's-Gravenhage 1962, blz. 252-253; J.T.J. Jamar e.a., Monumenten in Heerlen, z.p. (1975), blz. 2.
35. KAV-FA Schaesberg-AT 322.
36. Peters, Geschiede, blz. 16-17. Belonje, Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Limburg, in: PSHAL 96-97 (1960-1961), vermeldt zijn grafschrift in de kerk te Brüngen (blz. 356) en een rouwbord in de kerk van Hinsbeck (blz. 359).
37. Het procesdossier in: ARAH-RvS 1704-I; enkele onderdelen in: AGH-LvO 6132. Ik heb ervan afgezien het proces zelf stap voor stap te volgen.
38. Postma-Van Leeuwen, 1649-1900, in: Uit de geschiedenis van de Hervormde gemeente van Heerlen 1649-1949, Zaltbommel 1949, blz. 17 voor het vertrek van Nobis; de mededeling van Renckens: AGH-huwelijksregister Pancratiusparochie d.d. 5-6-1672.
39. Het testament is opgesteld 4-10-1684: AGH-archieff Pancratiusparochie 20.
40. De Norbertijn Petrus de Ruyter was van september 1671 tot november 1672 pastoor van Geleen: zie onder meer: Gedenkboek Geleen. Van dorp tot mijnstad, Geleen 1951, p. 57; vergelijk RAL-ABR 79-4, waar hij ook vermeld wordt als rector te Welten, echter zonder benoemingsdatum. Bij de visitatie op 7 oktober 1673 was hij rector te Welten (Habets, Geschiedenis III, blz. 357), in 1677 was hij tevens bedienaar van het Mathiasaltaar in de Pancratiuskerk (W. Goossens, Twee voormalige beneficiés in de parochiekerk van Heerlen. De altaren van St. Mathias en Sint-Anna, in PSHAL 48 (1912), blz. 285).
41. Belfroid komt het eerst voor op 17-7 en 17-8-1675: RAL-LvO 988. In de Acta Episcopalia van 24-10-1685 (RAL-ABR 3 blz. 106) wordt hij augustijnerpater genoemd.
42. Bijlage laatrekening van collecteur L. Spiertz over 1684 (d.d. 26-9-1684), in: GAS 120.
43. Peters, Geschiede, blz. 258-259; J.J. Jongen, De laatste bewoner van kasteel Schaesberg, in: Het Land van Herle (verder als LvH) 3 (1953), blz. 25-32.
44. AGH-huwelijksregister hervormde gemeente Heerlen, 20-2-1688. Het betreft het huwelijk tussen Hendrik Alfens uit Brunssum en Agnes Moberts uit Palemig (toen in de heerlijkheid Schaesberg).
45. Postma-Van Leeuwen, 1649-1900, blz. 21.
46. Rekest classis Maastricht aan de Staten-Generaal, z.d. (mei 1680), in: ARAH-archieff Staten-Generaal 5841-II.
47. Resolutie Staten-Generaal 6-6-1680.
48. Onder meer: Th. Voet en A. Sylvius, predikanten te Maastricht en Eysden, aan de commissarissen-deciseurs, z.d. (voorjaar 1682), in: ARAH-archieff Staten-Generaal 12553-78².
49. Verslag commissarissen-deciseurs 1682, punt 20, in: ARAH-archieff Staten-Generaal 8984.
50. Jongen, Geschiedenis, blz. 76.
51. RAL-ABR 4: Acta Episcopalia 8-3-1694; de aflaten waren verleend op 4-6-1693.
52. AGH-archieff Pancratiusparochie 20.
53. Op 25 augustus 1682 gaf Renckens aan Wolfgang Willem van Schaesberg, heer van Krickenbeck, de tweede zoon van Johan Frederik, een kwitantie wegens levering aan Renckens als rector van het Antoniusaltaar te Wanckum: KAV-FA Schaesberg-AT 1431b. Er werd dus wel nog betaald.

54. Peters, *Uit Heerlens Verleden*, blz. 39. Een nieuwe studie over de pastoor-benoemeningen in Heerlen in deze periode zal door W.A.J. Munier in dit tijdschrift gepubliceerd worden.
55. Jongen, *Geschiedenis*, blz. 76. In 1692 richtte Frederik Sigismund van Schaesberg een beneficium op, waarin de verplichting om op zaterdagen een mis te lezen in de kapel voorkwam (RAL-ABR 4, *Acta Episcopalia 17-12-1692*). Mogelijk betreft dit de uitvoering van deze bepaling in Renckens' testament.
56. P.J. Schatten, *Uit Schaesbergs verleden en heden*. Historische aantekeningen verzameld ab anno 1910, manuscript in Sociaal-Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht, ms 42, blz. 8. J.M.H. Eversen en J.L. Meulleners, *De Limburgse Gemeentewapens, vergeleken met de oude plaatselijke zegels en beschouwd in het licht der locale geschiedenis ...*, in: PSHAL 35 (1899), blz. 435, vermelden: „Eerst in 1686 ... bouwde men eene kerk, die in 1699 voltrokken was." In de Voorlopige lijst der Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, deel VIII Provincie Limburg, 's-Gravenhage 1926, blz. 405, wordt een eerste bouwphase vermeld van 1649-1686 met als resultaat een eenbeukig schip. Ik heb niet kunnen achterhalen waarop deze mededelingen precies gebaseerd zijn.
57. Jongen, *Geschiedenis*, blz. 77. Het is niet uitgesloten dat het door Jongen genoemde contract met steenhouwers uit Aken dateert uit 1698 (zie de volgende aflevering). Voor de betalingen door Belfroid: Jongen, *Geschiedenis*, blz. 75, echter zonder precieze jaaraanduiding (na 1683?).
58. Laatrekening van collecteur L. Spiertz over 1686, in: GAS 41.
59. Laatrekening van collecteur L. Spiertz over 1688, in: GAS 41. Bijlagen bij deze rekening: besluit om de 30 gulden om te slaan over de laatrekening, 1-6-1688; betalingsorder aan schout W. Dortants, 15-9-1688; kwitanties van chirurgijn J. Franssen, 28-9-1688 en z.d., in: GAS 120. L. van Hommerich, *Een geschiedkundige bijdrage over pharmaceutisch-medische verzorging in het Land van Herle*, in: LvH 21 (1971), vermeldt een Jan Franssen als chirurgijn in 1652 en 1665 (blz. 155, 157 en 169) en een gelijknamige in 1723 (blz. 158 en 169). J.J. Jongen, *De samenstelling van Heerlens Bestuur in 1692*, in: LvH 1 (1951), blz. 23 vermeldt chirurgijn Jan Franssen in 1692. W. Lindelauf, *Het goed Douvenrade onder Heerlen*, in: LvH 6 (1956), blz. 56-58, vermeldt een gelijknamige chirurgijn in 1694 en 1699. Het betreft Johan Franssen (1620?-1704) en zijn gelijknamige zoon Johan jr (1650-1737), beide chirurgijn te Heerlen (mededeling van de heer A. Corten). Het is niet uit te maken wie van beide hier optreedt.
60. Verslag vergaderingen over de landsbede, gehouden op 11 en 19-10-1689, met de mededeling dat de oproep voor de vergaderingen op de voorgaande zondagen 9 en 16-10-1689 plaatsvond, in: GAS 120.

Romeinse vondsten aan de Uilestraat te Heerlen

Tijdens de sloop van het voormalige G.G.Z.-gebouw aan de noordzijde van de Uilestraat te Heerlen werd in oktober 1982 door het Thermenmuseum een aantal archeologische waarnemingen gedaan. Bekend was reeds, dat in west-oost richting over dit terrein de Romeinse weg Boulogne - Keulen liep. De kiezelbedding hiervan werd dan ook verschillende malen aangetroffen. Bij het verwijderen van de fundering van de voorgevel van het te slopen pand werden in de wand de restanten van een pottenbakkersoven uit de Romeinse tijd ontdekt, die zich nog gedeeltelijk onder het trottoir bevond op de coördinaten 196.51 -322.01. Het grootste gedeelte ervan moet reeds in het begin van deze eeuw tijdens bouwactiviteiten zijn vergraven.

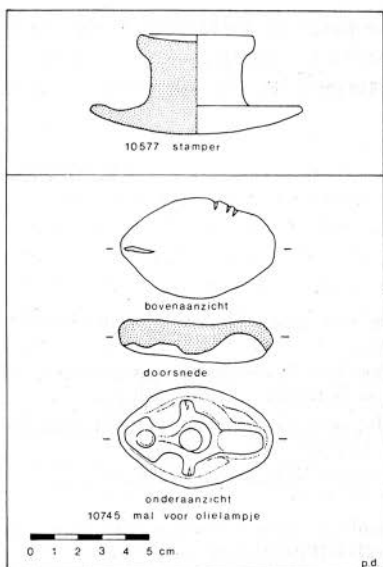
Onder de ovenvloer bevondt zich een afvalkuil waaruit een aantal vondsten werden geborgen, die dateren van 70 - begin 2de eeuw. Het restant van de oven bestond uit een gedeelte van de rechter stookruimte, die gevuld bleek met rood ovenpuin waartussen een aantal fragmentarische voorwerpen. Deze kunnen gedateerd worden van de tweede helft 2de - begin derde eeuw.

Van Gladwandig aardewerk is vertegenwoordigd met geverniste bekers, geverniste borden met naar binnen gebogen rand (Gose type 230-231) en een halsfragment van een kruik (Gose type 377). Opvallend was een stamper van aardewerk in de vorm van een paddestoel (zie tekening). Een soortgelijk exemplaar werd in 1959 aan de Neumarkt in Keulen opgegraven¹.

Van ruwwandig aardewerk vond men deksels, wrijfschalen met verticale rand (Gose type 453), kookpotten met afgeplatte rand (Stuart type 201B), kookpotten met dekselgeul (Stuart type 203) alsmede een groot aantal borden met schuine wand en naar binnen gebogen rand (Stuart type 10). Aangenomen mag worden dat al deze aardewerktypen ook inderdaad hier vervaardigd werden.

Tussen dit ovenpuin werd een nagenoeg gave baksteen aangetroffen, die gebruikt is bij de ovenconstructie. Dergelijke gebakken stenen zijn, voor zover bekend, slechts éénmaal in een Heerlense oven teruggevonden en wel in 1980 aan de Nobelstraat. Hier bestond het rooster uit dergelijke bakstenen, samengevoegd met klei².

In de donkere vulling boven en naast de ovenrestanten bevonden zich eveneens talrijke aardewerkfragmenten waaronder misbaksels van kookpotten met dekselgeul (Stuart type 203) en geverniste bekers (Gose type 200). Dat in deze oven niet alleen vaatwerk werd vervaardigd bewijst de vondst van een mal van gebakken klei voor het maken van olielampjes (zie tekening).

Dergelijke firmalampjes van dit latere type dateren uit eind 2de t/m 3e eeuw³. De losse vondsten werden geïnterpreteerd onder de nrs. 10518 t/m 10745 en opgenomen in de verzameling van het Thermenmuseum te Heerlen.

Met het oog op de veranderingen in licht-, water- en gasleidingen die nodig waren ten behoeve van de aanleg van het nieuwe Raadhuisplein werden in de maanden augustus-september 1941 in de Uilestraat talloze grondwerkzaamheden uitgevoerd. Ook werd het wegdek verbreed en verlaagd. Hierbij kwamen in de directe nabijheid van deze laatste oven vier andere exemplaren tervoorschijn (zie foto).

Gezicht op 2 van de in 1941 opgegraven ovens. Foto genomen vanuit de richting van het tegenwoordige Raadhuisplein

Het is zeer waarschijnlijk dat deze vijf ovens samen tot één en hetzelfde bedrijf hebben behoord. Dergelijke bedrijven met meer-

dere ovens zijn in Heerlen op diverse plaatsen gevonden⁴. Met deze laatste vondst is het aantal in Heerlen opgegraven pottenbakkersovens uit de Romeinse tijd gestegen tot 38. Een respectabel aantal.

J.K. Gielen

NOTEN:

Gose type = E. Gose: Gefäßstypen der römischen Keramik im Rheinland, Kevelaer 1950.

Stuart type = P. Stuart: Gewoon aardewerk uit de Romeinse legerplaats en de bijbehorende grafvelden te Nijmegen, Leiden, 1963.

1. Binsveld/Strunk: Tätigkeitsbericht für das Jahr 1959, in: Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, 11 (1970), blz. 123 afb. 16 nr. 10.
2. J.K. Gielen: Romeinse pottebakkeroven aan de Nobelstraat te Heerlen, in: Het Land van Herle, 1981, 1, blz. 1-3.
3. M.A. Evelein: Beschrijving van de verzameling van het museum G.M. Kam. De Romeinse lampen, 's-Gravenhage, 1928, pl. VII nr. 6, type B.
4. H. Martin: Romeinse pottenbakkeroven te Heerlen, in: Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond, 1915, blz. 32-51.
J.K. Gielen: Voortgezet onderzoek van een Romeinse pottenbakkeroven te Heerlen; in: Het Land van Herle, 1980, 3, blz. 74.

De benaming Onderbanken

De gemeentelijke herindeling in Zuid-Limburg heeft naast allerlei andere gevolgen ook nieuwe benamingen voor nieuw gevormde gemeenten gebracht, nl. Onderbanken en Landgraaf. Afgezien van de politieke problemen, die naar aanleiding van de naam Onderbanken ontstaan zijn, is ook de oorsprong van de naam en het begrip niet iedereen even duidelijk. In een kort bestek zal daarom geprobeerd worden daarover enige duidelijkheid te verschaffen, zonder dat nieuwe feiten naar voren gebracht worden.

De term onderbanken suggereert, dat er ook een hoofdbank moet zijn geweest en dat de onderbanken in bepaalde opzichten in een lagere positie verkeerden. Dat is juist.

De (schepen)banken waren colleges, die de rechtspraak in hun gebied verzorgden. Zo schreef de Saksenspiegel¹ voor: „Sitzend soll man Urtheil finden”; de voorzitter (i.c. de schout) zat daarbij op een stoel en de schepenen op banken. Dat zou een verklaring voor de naam schepenbank zijn².

De schout was de vertegenwoordiger van de landsheer en zijn taak bij de rechtspraak bestond erin recht te vorderen en er voor te zorgen, dat schepenen een oordeel „vonden” (vonnis!) en vervolgens over te gaan tot de voltrekking van dit vonnis.

Aangezien het recht in het algemeen voor 1400 niet op schrift gesteld was en de schepenen meestal uit notabelen van een plaats bestonden zonder enige opleiding op rechtskundig gebied, kwamen zij wel eens in de problemen en wisten niet goed welke uitspraak zij moesten doen. In dat geval gingen de schepenen „te hoofde” bij een andere instantie. De bronnen zeggen dan, dat men omtrent het één of ander niet „wijs” of „vroed” was.

Waar men ter hoofde ging, kan van verschillende factoren afhankelijk zijn: rechtsverwandschap, bevel van hoger hand, verhoudingen zoals die van platteland tot stad, van dorp tot stad en van kleine tot grote stad. Ook komt het voor, dat men de schepenen vrije keus liet³.

Er is duidelijk verschil waarneembaar tussen „te hoofde gaan” en „in beroep gaan”. In het eerste geval zijn het de rechters zelf, die een uitspraak moeten doen, die naar een andere rechtbank stappen met het verzoek om een uitspraak te doen.

Bij het „in beroep gaan” is het één van de partijen, die naar een hogere rechter stapt, nadat een lagere rechter een vonnis heeft geveld, waar hij het niet mee eens is.

Bij een „hoofdvaart” werden de stukken door de schepenen van de ene bank naar de andere bank gebracht, die men hoofdbank noemde. De schepenbank die ter hoofde ging, noemde zichzelf zeker niet onderbank maar bank. Men behield zijn onafhankelijke positie, al was

in het algemeen het vonnis van de hoofdbank bindend voor het gerecht, dat ter hoofde was gegaan⁴.

Dit vonnis werd aan de „onderbank” meegedeeld, die het op haar beurt uitsprak⁵. Partijen hadden er recht op, dat binnen een redelijke termijn een uitspraak gedaan werd door de rechters. Die termijn kan natuurlijk plaatselijk verschillen maar meestal moest een schepenbank binnen drie maal 14 dagen ook werkelijk ter hoofdvaart gegaan zijn⁶. Men kon een zaak dus niet voor zich uitschuiven. Deed men dit toch, dan konden de partijen de bank laten sluiten, hetgeen inhield dat alle werkzaamheden van de bank werden stilgelegd.

Kijken we nu naar de situatie in ons gebied, dan zien we rond 1500 dat de bank Heerlen bestaat uit Heerlen, Voerendaal, Schaesberg, Nieuwenhagen, Heerlerheide, Ubachsberg en Valkenhuizen en dat er twee onderbanken zijn nl. Brunsum (met Jabeek en Schinveld) en Oirsbeek (met Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek)⁷.

In het land van Valkenburg hadden alleen het stadsgerecht Valkenburg, de heerlijkheid Hoensbroek en de schepenbank Heerlen de hoge criminele justitie, hetgeen inhield dat men alleen daar kon vonnissen over leven en dood. Ook hierin kan mede een verklaring liggen voor de benaming.

In het Gulikse gebied spreekt men van „Hochgerichte” en „Niedergerichte”.

Toen de centrale regering in Brussel rond 1558/9 in geldnood kwam, werden de Onderbanken Oirsbeek en Brunssum⁸ verpand aan de familie Huijn van Amstenrade en tot zelfstandige Heerlijkheden verheven met ook een eigen hoge jurisdictie.

Op 20 augustus 1609 werd Brunssum tegelijk met Schinveld, Merkelbeek, Oirsbeek en Geleen verkocht aan Arnold Huijn van Amstenrade en in 1654 werd de heerlijkheid Brunssum met Schinveld, Jabeek, Oirsbeek, Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek verheven tot het graafschap Amstenrade⁹.

Wij kunnen constateren, dat Oirsbeek en Brunssum van 1378 tot 1558/9 gefunctioneerd hebben als zelfstandige schepenbanken en dat de schepenbank Heerlen als hoofdschepenbank optrad. Of deze organisatie in het Land van Valkenburg niets meer met de rechtspraak te maken had en alleen maar een administratieve organisatie was, die moest zorgen voor het omslaan van beden en schattingen en daarnaast ook nog een zekere bestuurstaak had, zoals Janssen de Limpens meent¹⁰, waag ik te betwijfelen.

In het Rijksarchief te Maasticht bevindt zich nl. in het archief van de Landen van Overmaas (inv. nr. 1041) een stuk waarin duidelijk sprake is van Hoofdvaart. De aanhef luidt als volgt: „Wijr gemeyn scheffen der Huyftbanck van Herle geheven den gerichtten van Bruynssem as zijn onderbanck van Herle vor zijn lere...”. Op basis van de inhoud -één van de hoofdpersonen is Jonker Oyrlich van Werst- is het stuk te dateren op het einde van de 15de eeuw. Ook in latere tijden zien wij de benaming Onderbanken opduiken. De Schaes-

*Links zitten de schepenen op de bank, daarnaast staat één van de partijen in de zaak, terwijl de schout op een zetel zit.
Afbeelding uit de „Sachenspiegel“ uit het handschrift van Heidelberg (Insel Verlag 1976).*

bergse volksdichter Peter Caspar te Konig bekende op 15 juli 1743 voor de rechtbank te Schaesberg, dat hij zich schuldig gemaakt had aan „verscheyde huysbraecken, knevelarijen en dievstaelen¹¹”. Hij had dit niet alleen gedaan, maar samen met vele anderen. Onder zijn medeplichtigen noemt hij herhaaldelijk personen uit de „onderbancken”. Voor hem en zijn rechters is volstrekt duidelijk welk gebied bedoeld wordt, want een nadere aanduiding wordt er niet gegeven.

Het blijft echter merkwaardig, dat deze naam zo'n lang leven beschoren is. immers vanaf 1559 kon er geen sprake meer zijn van de onderbanken Brunssum en Oirsbeek. Toch constateren we, dat in de volksmond tot onze tijd toe de benaming is blijven bestaan. Even merkwaardig is het feit, dat de naam alleen in ons gebied is blijven bestaan, terwijl er ook elders hoofdbanken en onderbanken zijn geweest. Een verklaring daarvoor kan ik helaas niet geven. Wellicht dat één van onze lezers daar in een latere aflevering van het tijdschrift nader op in kan gaan.

J. Jamar

NOTEN:

1. De Saksenspiegel is een beschrijving van Oostfaals recht, door ridder Eike von Repgau tussen 1215 en 1235 vervaardigd.
Zie J.Ph. de Monté Verloren, Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling, Deventer 1972^s, blz. 176.
2. J.M. van de Venne, Inventaris van de archieven van de Landen van Overmaas, Inleiding blz. 127.
Het is overigens nog maar zeer de vraag in hoeverre de Saksenspiegel ook voor onze streken gold. In ieder geval geeft hij een even aardige als simpele verklaring voor de benaming schepenbanken.
3. B.H.D. Hermersdorf, Te hoofde gaan.
In: Verslagen en Mededelingen Vereniging Oud-Vaderlands Recht, XI, I (1954), blz. 32.
4. B.H.D. Hermersdorf, a.w. blz. 38-39.
5. K.J.Th. Janssen de Limpens, Geldersche Wysenissen van het hoofdgerecht te Roermond, 1953 blz. XX.
6. K.J.Th. Janssen de Limpens, Banksluiten, een merkwaardig procesrechterlijk rechtsmiddel. In: De Maasgouw, 1962, blz. 37.
7. K.J.Th. Janssen de Limpens, Rechtsbronnen van het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaze, 1977, blz. LIII
8. De bank Oirsbeek bestond uit: Oirsbeek, Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek. De bank Brunssum bestond uit: Brunssum, Jabeeck en Schinveld.
9. W. Moonen, Brunssum de eeuwen door, 1952, blz. 88/9
10. K.T.Th. Janssen de Limpens, Rechtsbronnen ..., blz. LIII.
11. Rijksarchief in Limburg, Landen van Overmaas, inv.nr. 7829, dossier XVII.

Bespiegelingen over het „Woordenboek van de Limburgse dialecten”

Op vrijdag 8 maart j.l. werd dan eindelijk nadat Limburg tientallen jaren gehoopt en gewacht had het eerste deel van het „Woordenboek van de Limburgse dialecten” door de initiatiefnemer Prof. Weijnen uit Nijmegen te Maastricht enigszins feestelijk overhandigd aan onze Gouverneur dr. J. Kremers. Eigenlijk is het nog maar de eerste aflevering van deel I. Het behandelt na een uitvoerige inleiding de agrarische terminologie, de woorden dus die in Limburg door de landbouwers in verband met alles wat het boerenbedrijf aangaat gebruikt worden.

Dit woordenboek is ontstaan, niet uit een plotselinge behoefte of gril van een of andere taalgeleerde die het wel eens prettig vond de Limburgse woorden bijeen te brengen en toen een woordenboek uit de grond stampte maar wel uit het verlangen van talrijke Limburgers aan beide zijden van de grens die in samenwerking met een aantal taalkundigen en met de hulp van vele tientallen, zelfs wel honderdtallen plaatselijke medewerkers een geweldige hoeveelheid materiaal hebben verzameld, die door een aantal taalgeleerden is geordend en bewerkt tot het W.L.D., de afkorting voor het genoemde „Woordenboek van de Limburgse dialecten”. Toen in 1960 Dr. A. Weijnen, professor aan de Universiteit van Nijmegen het initiatief nam tot de voorbereiding van de uitgave van het W.L.D. nam hij een denkbeeld over van Dr. W. Roukens uit Kerkrade die al tientallen jaren lang had rondgelopen met het plan een dergelijk woordenboek samen te stellen en er ook al veel materiaal voor verzameld had. In een artikel in het Limburgse dialecttijdschrift „Veldeke” jrg. 1960 roept Prof. A. Weijnen, met volledige goedkeuring van Dr. W. Roukens op tot medewerking aan het grootse initiatief dat hij genomen had.

Roukens had reeds in 1933 in „Veldeke” een artikel doen verschijnen onder de titel: „Een Limburgs Woordenboek”. En mogelijk al eerder, in 1914 heeft de gedachte aan een Limburgs Idioticon bestaan toen Dr. J. Schrijnen, Dr. J. van Ginneken en J. Verbeeten een vragenlijst naar 90 plaatsen in het Z.O deel van Nederland hebben gezonden om dialectmateriaal te verzamelen. Ook in Belgisch Limburg is er al lang geleden sprake geweest van het verzamelen van dialectmateriaal.

Was er vóór 1933 sprake van een Limburgs Woordenboek dan bedoelde W. Roukens daarmee altijd een woordenboek van de dialecten van Nederlands Limburg. Herhaaldelijk heeft hij daar met mij over gesproken tijdens contacten over het verzamelen van materiaal voor zijn dissertatie die in 1937 verscheen onder de titel: „Zur Wort- und Sachgeographie in Niederländisch Limburg und den

benachbarten Gebieten", Nijmegen 1937. Van een samenwerking met de taalkundigen van Belgisch Limburg om te komen tot één woordenboek was dan echter nooit sprake.

In 1951 liep hij wel met die gedachte rond zoals blijkt uit zijn artikel in „Veldeke” jrg. 1951 getiteld „Rond de problematiek van ons Limburgs Woordenboek”.

In 1958 kreeg Roukens van de toenmalige Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen de opdracht de tot-stand-koming van een Limburgs Woordenboek voor te bereiden. In 1960 blijkt, dat er van de beide Limburgen sprake is. „Veldeke” publiceert in een bijlage een „Memorandum aan de Gouverneur der provincie Limburg” van de hand van Dr. Roukens, mede namens Dr. A. Weijnen en Dr. J.L. Pauwels opgesteld. Daarin wordt gezegd, dat zij niet anders verwachten, dan dat het Limburgs Woordenboek Belgisch en Nederlands Limburg zal omvatten. Prof. Weijnen begint met de voorbereiding in zijn instituut dat later zal worden de Nijmeegse Centrale voor Dialect en Naamkunde (afk. N.C.D.N.) Het Belgisch materiaal werd ter bewerking aan het instituut afgestaan. Vrij geregeld verschenen nu vragenlijsten van dit instituut met soms honderden vragen, die gezonden werden aan de medewerkers in bijna alle plaatsen in Nederlands en Belgisch Limburg, ter complettering van het bestaande materiaal. Ze verschijnen op het ogenblik soms nog en zullen voorlopig nog wel blijven verschijnen. Dr. W. Peeters werd als medewerker aangesteld, later P. Goossens als assistent. Na de voltooiing van zijn studie werd hij benoemd tot wetenschappelijk medewerker. Deze Drs. P. Goossens heeft heel zijn werkkracht ingezet voor de voltooiing van het W.L.D. en doet dat nog. Als derde lid der redactie treedt op Prof. Dr. Jan Goossens, professor te Leuven en Münster (D) die de hele woordenschat op agrarisch gebied in Belgisch Limburg had bewerkt. Subsidies van de Organisatie voor zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (afk. Z.W.O.) maakten het mogelijk dat het werk aan de Inleiding en deel I kon worden voortgezet, mede door een schenking van een onbekende Limburger en de samenwerking met het bestuur der Faculteit der Letteren in Nijmegen en in overleg met het provinciaal bestuur van Limburg dat bij de aanbidding van de 1e aflevering van dl I ruim een ton subsidie aanbood om het verschijnen van de volgende afleveringen mogelijk te maken.

Van de 4e aflevering van dl I af zal de opvolger van Prof. A. Weijnen in Nijmegen, Dr. Hagen diens taak, ook wat betreft het W.L.D. overnemen.

Het materiaal dat reeds in de 1e afl. van dl. I verwerkt is en dat wat nog niet verwerkt is, is verzameld in honderden Limburgse plaatsen door vele honderden medewerkers een eeuw lang.

Bij die honderden plaatsen horen behalve die van de Limburgen ook die van het Nederlands sprekende deel van de provincie Luik, de Voerstreek.

Het W.L.D. wordt niet alfabetisch opgezet. Het is n.l. een systematisch woordenboek en dat betekent een woordenboek waarin de termen uit bepaalde sociale groeperingen bij elkaar staan en binnen die beperking alfabetisch worden gerangschikt. Een andere opzet dus dan die van de gangbare woordenboeken. Het taalmateriaal wordt dus verdeeld in sociale groeperingen, zodat de woorden bijeen blijven binnen het verband waarbinnen ze normaal gebruikt worden.

Het is een gigantische massa materiaal waarvan de ordening een bijna onmogelijke opgave lijkt, een massa, want de verzamelde woordenschat omvat niet alleen de plaatselijke regionale woordenboeken van de beide Limburgen, maar ook de verzamelingen door particulieren en instituten als het P.J. Meertens-Instituut van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam en die van de Zuid-Nederlandse Dialectcentrale van Leuven, maar ook die van de Universiteiten van Luik en Gent. Bovendien de woorden van de enquêtes voor de Nederlandse Dialectatlassen en die van de Nijmeegse Universiteit. Hier komt nog bij het materiaal verzameld door de Nijmeegse Centrale voor Dialect en Naamkunde en de vroegere verzamelingen van Dr. J. Schrijnen, Dr. J. van Ginneken en J. Verbeeten en die van Dr. W. Roukens. De oudste is die van 1879 van het Aardrijkskundig Genootschap. Een respectabele hoeveelheid dus.

Het eerste deel van de drie waaruit het W.L.D. zal bestaan omvat de agrarische terminologie. Het tweede de niet-agrarische vakterminologieën en het derde de resterende algemene woordenschat. Deel I zal verschijnen in 12 afleveringen t.w.

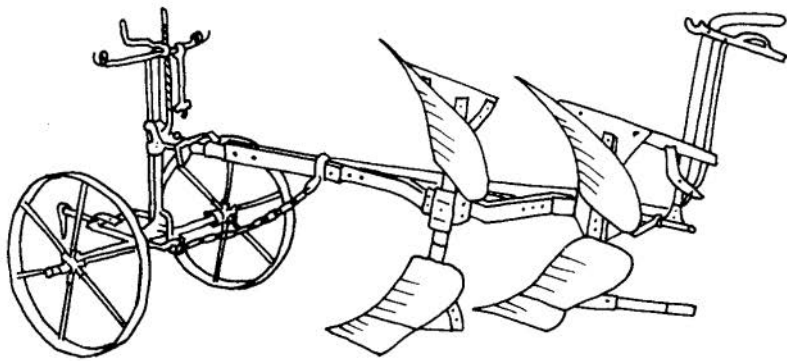
A. akker- en weidebouw	4 afl.
B. veeteelt	4 afl.
C. behuizing en landerijen	2 afl.
D. voertuigen en paardetuig	2 afl.

Ook zal hierin ondergebracht worden de oogst en de verwerking der landbouwproducten.

De eerste aflevering van dl I is nu verschenen. Ze omvat een uitvoerige inleiding met een beschrijving van het materiaal en de wijze van verwerking met de verantwoording van die wijze. Daarna komt het woordenboek, als volgt verdeeld:

- a) Het land bewerken, werken op het land.
- b) De bewerking van het land met stalmest, compost, gier en kunstmest.
- c) De ploeg, soorten en onderdelen.
- d) Het ploegen, wijzen van ploegen, de voren en delen van de akker bij het ploegen.
- e) Het spitten, spitgerei, manieren van spitten.

De lijst van woorden omvat 126 bladzijden in vrij kleine maar duidelijke drukletter. Daarop volgt een alfabetische lijst van de behandelde woorden met de verwijzing naar desbetreffende blad-

ge] [wentelploeg] L 192b, 209; **tweeschaar wentelploeg:** [tweeschaar] [wentelploeg] L 216; **tweeschaars wentelploeg:** [tweeschaars] [wentelploeg] L 292; **tweeschaarploeg:** [twiʃp-^r[ploeg] Q 194; **dobbelschaar:** [dobbelschaar] Q 116; **dobbele tweeschaarder:** *dobəls [Prinz patent]* L 248; **dobbele Melotte:** *dobəls mɔlət* Q 27.
B. Driescharige wentelploeg: **dobbele drieschaarder:** *dobəls [drieschaarder]* Q 192 (om diep te ploegen; gewoonlijk achter de tractor); **wenteldrieschalm:** *wentəldreʃal'm* L 424 (voor oppervlakkig ploegwerk); **dobbele Prinzenpatent:** *dobəls [Prinz patent]* L 248; **dobbele Melotte:** *dobəls mɔlət* Q 27.

STOPPELPLOEG

Schälplugh - skim plough, shallow plough, topsoil plough - charrue déchaumée (N 11, 30 + 32c add.; N 11A, 75; N J, 10 add.; monogr.)

[In dit lemma zijn alleen die benamingen voor de eenscharige voet- of radploeg en voor meerscharige kar- of wielploegen opgenomen, die er op wijzen, dat de betreffende ploeg vooral werd gebruikt om een stoppelveld e.d. oppervlakkig om of los te ploegen. Voor ploegbenamingen waarin het aantal scharen tot uitdrukking komt, zie men het lemma MEERSCHARIGE PLOEGEN.]

stoppelploeg: *stopəl[ploeg]* L 209 (2- of meerscharig), 246 (2-scharig, ook wentelbaar), 248 (1- of meerscharig), 265b (2-scharige wentelploeg), 292 (2- of meerscharig); *Stopəl-* Q 204a; **ponystoppelploeg:** *pönistopəlplōx* L 248 (2-scharig); **belkploeg:** *bel'k[ploeg]* L 424 (1- of meerscharig), 430 (3-scharig), Q 9 (1-scharige ploeg met een wielje van voren), 19, 20, 32a (meerscharig), 33 (2- of 3-scharig), 80,

98 (1-, 2- of 3-scharig), 158, 162 (1-scharige voetploeg); *bel'k* - Q 181 (1-scharige voetploeg); *bel'k* - Q 203a (1-scharige voetploeg); *bel'k* - Q 113; **belkmachine:** *bel'kməsin* Q 158; **stroopploeg:** *strop[ploeg]* Q 103 (3- of 4-scharig); *strō-p* Q 191 (2- of 3-scharig), 193; *strō-p* - Q 198b (3-scharig); *strōp* - Q 192 (3-scharig), 204a; **stroopmachine:** *strōpməsin* Q 113 (met een rolletje van voren), - *məsin* Q 192 (meerscharig); - *məsin* Q 33 (oudste term voor een 2- of 3-scharige stoppelploeg); *strōfməsin* 116 (2- of meerscharig); **stroopschaar:** *strōpšār* Q 117; **stroopschaarder:** *strōpšərdər* Q 192 (3-scharige ploeg); **doorsteekploeg:** *dōrstēkplōx* L 292 (1-scharig); **schelploeg:** *ʃəlpłōx* Q 211.

Ondiep ploegwerk werd in L 270 verricht met de *brabander* (= voetploeg); in L 332 bediende men zich bij het „doorsteken” van de *brabantse (voet)ploeg*; stoppels ploegen werd in Q 95 gedaan met de *sielploeg*; om te „belken” gebruikte men in Q 103 de *wentelploeg* of de *brabantse ploeg*; „stoppen” deed men in Q 200, 247, 247a met de *pantie*.

ONTGINNINGSPLOEG

Pflug zur Urbarmachung - reclamation plough - charrue à défricher (N 11, 30 + 32c add.; N 11A, 81; N 27, 15)

[De ploeg die men gebruikt voor het in cultuur brengen van woeste grond, zoals bos, heide, enz.]

bosploeg: *bos[ploeg]* K 318, 358, L 295, 318b, 371a, 372, 422, P 50, 51, 54, 174, 176, Q 2b, 2c, 7, 9, 12, 96c; *bo's-* - P 177; *bos-* - Q 76; *bo,ks* - L 420; *bors* - K 361; **heiploeg:** *heij[ploeg]* K 278, L 286, 312, 360, Q 71; *hē-* - L 352; *hej-* - L 159a, 192a, 209, 211, 269a, 288, 288a, 289, 292, 318b, 321, 322; *hej-* - Q 72; *hē-* - Q 1a; **ontginningsploeg:** *ont.geneys[ploeg]* L

Een bladzijde uit de eerste aflevering van het WLD (van Gorcum, Assen 1983).

zijden. Achter de woorden op die bladzijden is aangegeven in welke plaatsen de woorden gebruikt worden.

Nu de eerste aflevering van dl. I klaar is in fraaie verzorgde zeer duidelijke druk moet men erkennen dat hier aan een grandioos werk begonnen is dat na enkele tientallen jaren een machtig monument zal zijn van kennis, doorzettingsvermogen en rusteloze arbeid, dat van onschatbare waarde zal zijn voor het wetenschappelijk taal-, vooral woordonderzoek. Dat het naarmate het groeit steeds belangrijker zal worden ook voor het onderzoek van de sociale veranderingen en dat het zijn bijdrage zal leveren voor de studie van culturele en volkskundige ontwikkelingen staat als een paal boven water.

Het is echter zo ingewikkeld en wetenschappelijk van opzet dat het de kooplust van het grote publiek niet zal opwekken. De gemiddelde en ook de ontwikkelde niet taalkundig gespecialiseerde Limburger zal het dan ook weinig gebruiken, zodat het weinig of niets zal bijdragen tot het behoud en gebruik van de Limburgse dialecten. En dat is jammer.

Theo van de Voort

Noot van de Redactie:

De auteur publiceerde in 1973 een intussen zeer bekend dialect-woordenboek: Het dialect van de gemeente Meerlo-Wanssum. Woordenboek met inleiding. Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 6, Amsterdam 1973.

Berichten

IN MEMORIAM

Op 9 april j.l. overleed Ir. C(ees) E.P.M. Raedts, een prominent ingezetene van Heerlen. Hij was op 8 mei 1898 in Venray geboren. Met zijn twee broers bezocht hij Rolduc; zij studeerden in Delft, terwijl drie ongetrouwde zusters in het ouderlijk huis bleven.

Als mijnningengineur trad hij in dienst van de Oranje Nassau Mijnen, welke loopbaan hij als directeur beëindigde. In tegenstelling tot vele stafleden bij het mijnwezen bleef hij niet binnen de coterie van vakgenoten, maar stond open voor het culturele leven en de gemeenschap van de streek. Hij paarde zijn technische gaven aan grote belezenheid en taalkennis. In het politieke vlak vervulde hij met plichtsbefel belangrijke functies: wethouder-raadslid van Heerlen, lid der Provinciale Staten, lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en van het Europa-parlement.

Hij was voorzitter van de stadsschouwburg in de tijd van de nieuwbouw, bezat een uitgebreide bibliotheek, zowel op technisch als historisch gebied, een grote verzameling mijnlampen en een uitgebreid archief. In vele kringen was hij een gezien comparant, die door zijn eruditie aan menige discussie een belangrijke bijdrage leverde.

Op geschiedkundig terrein was hij zeer actief: Voorzitter van het Limburgs Sociaal Historisch Centrum, Erelid van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap (1972), lid van Het Land van Herle. Hij had een grote kennis zowel van het mijngebied, als zijn geboortestreek, ook van het geslacht der staal- en mijnmagnaten De Wendel (eigenaren O.N.). Zijn hele omgeving zag hij door een historisch oog, wisselde met Beaujean van gedachten over Heerlerheide, stimuleerde streekhistorici als Steenaert en Toussaint. In de Maaslandse Monografieën verscheen van hem „De opkomst, ontwikkeling en neergang van de steenkoolmijnbouw in Limburg” (Assen 1974). Daarin is een bibliografie opgenomen van een honderdtal van zijn geschriften, deels verschenen in de Oranje Nassaupost (1956/1962), Steenkool (1947/1955) en Boortoren en Schacht (1956/1965).

In onze kring was hij de nestor, een ijverig en gezaghebbend spreker. Door verlies aan zijn gezichtsvermogen raakte hij de laatste jaren beperkt in zijn actie-radius, maar zijn forse figuur met de grote zwarte flambard bleef in het Heerlense beeld een geachte verschijning. Ziekte en overlijden van zijn echtgenote Mevrouw S.M.A. Reumkens isoleerde hem gedeeltelijk.

Hij laat vier getrouwde dochters, vele kleinkinderen en achterkinderen in Nederland na; zijn enige zoon emigreerde.

J. van Banning

SCHENKINGEN AAN DE ARCHIEFDIENST EN HET THERMENMUSEUM

Van Mevr. Vlerken te Heerlen: Luzon, J.M. Breve guia para una visita a las ruinas de Italica; van A. Weijs te Venray: 15 foto's, Stoomkroniek 1982 nr. 3/4, fotocopie uit Spoor- en tramwegen, ca. 1927, over bouwwerken bij de spoorweg in Heerlen; van Mevr. van de Winkel te Heerlen: 75 foto's; van C. de Wit te Oirsbeek: Het ontstaan van het moderne Nederland 1780-1848 en

zijn geschiedschrijving; van het Algemeen Rijksarchief te Den Haag: 28 prentbriefkaarten; van het Gemeentearchief te Roermond: 3 affiches; van de VVV te Heerlen: 300 bidprentjes, 175 prentbriefkaarten, 20 foto's; van de C.V. Winkbülle te Heerlen: archief (0,9 meter); van de R.K. Verhuurdersbond in Nederland te Schaesberg: archief 1919-1982 (0,6 meter).

WERKGROEP „HET LAND VAN HERLE”

10-1-1983: De heer ir. C. Raedts over „De geschiedenis van de Venraysche Schaapscompagnieën”. - De heer drs. F. Augustus over „De sterkte 's-Hertogenrade in de 13e en 14e eeuw; belicht vanuit oude teksten en de Brabantse rekeningen”. - Tijdens deze vergadering werd ook een protestbrief met documentatie tegen de Themapark-plannen in het gebied van Terworm aan de gemeenteraad van Heerlen opgesteld.

7-2-1983: De heer H. Fransen over „Een beneficium-kwestie in de parochiekerk in Voerendaal rond 1658”. - De heer drs. F. Augustus: voortzetting van de spreekbeurt over „De sterkte 's-Hertogenrade”.

14-3-1983: De heer dr. van Banning over „De burgemeester in oorlogstijd”.

11-4-1983: De heer L. van Wersch over „De Kerkradenaar Philippus van Wersch als monnik en priester in een revolutionair tijdperk”.

9-5-1983: De heer F. Crutzen over „J.M. Smeets, burgemeester van Gulpen 1830-1839”.

13-6-1983: Excursie „Wandeling langs Sittards monumenten in de binnenstad”.

L.G.O.G. KRING HEERLEN

17-1-1983: Lezing door dr. J. Haalebos: „Op zoek naar een castellum”.

22-2-1983: Jaarvergadering en lezing door drs. E. Ramakers over „De Petrus- en Paulusparochie te Schaesberg”.

19-4-1983: Lezing door br. Sigismund Tagage over „De schatkamer van de Sint Servaas te Maastricht”.

26-4-1983: Lezing door ing. F. Engelen over „Het drijven van tunnels van de oudheid tot heden”.

17-5-1983: Diavoordracht door de heer A.H. Salden over „De familie De Marchant et D'Ansembourg en haar kastelen in Limburg en Luxemburg”.

11-6-1983: Excursie naar Weert (Martinuskerk en „Jacob van Horne”-museum).

Kroniek

In de vorige aflevering werd een hinderlijke fout gemaakt, waarvoor ons excuus. Onder januari moest de tekst luiden:

- 8 jan. Viering 40-jarig bestaansfeest van gemengd zangkoor Sint Jozef te Eijgelshoven-Kerkrade en huldiging jubilarissen. Tevens afscheid van Jef Brull, 40 jaar dirigent, die tot eredirigent wordt benoemd. Voorts kennismaking met zijn opvolger Ben Bloemen.
- 11 jan. Overlijden van de 74-jarige mgr. prof. dr. Paul E.J.J. Teeuwen, rector van de Sint Elisabethkliniek/Vroedvrouwschool, Heerlen, oud-president van het Groot Seminarie Roermond en kanunnik van het Kathedraal Kapittel.

1983

- 24 febr. Deputé Werner Buck steekt de eerste spade in de grond voor de nieuwe Lagere- en Middelbare Detailhandelsschool (L.D.S.-M.D.S.), die wordt gebouwd aan de Drieschstraat te Heerlen.
- 25 febr. Afscheid J.A.F. Huijs, gemeentesecretaris van Heerlen, in verband met pensionering; bij gelegenheid hiervan ontvangt hij de koninklijke onderscheiding Ridder in de Orde Van Oranje Nassau.
- 25 febr. Secretaris J. Bitter van het hoofdbestuur van de Katholieke Schoolvereniging Heerlen steekt de eerste spade in de grond voor het nieuwe gebouw van het Prof. Cobbenhagencollege voor Middelbaar Economisch en Administratief onderwijs (M.E.A.O.), dat wordt gebouwd aan de Meezenbroekerweg te Heerlen.
- 1 mrt. Benoeming van F.J.M. Dijkman (49) uit Veenendaal tot directeur van het Psychisch Gezondheidscentrum „Welterhof”, Heerlen; hij wordt belast met de organisatorische ontwikkeling en het personeelsbeleid.
- 1 mrt. Oud-burgemeester J.G.T. Bouwens van Simpelveld en oud-burgemeester J.H.C. Persoon van de vroegere gemeente Bocholtz zijn in de nieuwe gemeente Simpelveld geëerd met een eigen straatnaam.
- 2 mrt. Officiële opening tentoonstelling „Onze vrienden de Surinamers” in het Missionair Centrum, Gasthuisstraat 19, Heerlen, door burgemeester J.A.M. Reijnen.
- 5 mrt. Overlijden van de 85-jarige Léon Biessen, Heerlen, dirigent en komponist. Hij kreeg vooral bekendheid als dirigent van diverse muziekkorpsen.
- 8 mrt. Officiële opening van mobiele tentoonstelling „Energie Expresse” aan de Meezenbroekerweg in Heerlen door Heerlens burgemeester.

- 11 mrt. Officiële feestelijke opening van nieuwe gemeenschapshuis „Corneliushuis”, Heulstraat 2, Heerlerheide-Heerlen, door Heerlens burgemeester.
- 12 mrt. Officiële opening van nieuwe gemeenschapshuis „Concordia”, Prins Hendriklaan 92b, Brunssum, door voorzitter A. Bos van de Stichting Concordia.
- 15 mrt. Koningin Beatrix brengt een werkbezoek aan het AFCENT-hoofdkwartier in Brunssum. Dit bezoek vormt het begin van de feestelijkheden rond het 30-jarig bestaan van de Geallieerde Strijdkrachten in Centraal Europa.
- 17 mrt. Viering 65-jarig priesterjubileum van Jozef Durlinger (86), oud-directeur van het voormalige retraitehuis, Oliemolenstraat 60, Molenberg-Heerlen.
- 18 mrt. Installatie van mr. H.R. van Oppen uit Heerlen tot kantonrechter in Heerlen.
- 18 mrt. Uitreiking door dr. A. Weijnen van „Woordenboek van de Limburgse Dialecten”, afl. 1, aan gouverneur dr. J. Kremers.
- 22 mrt. Uitreiking aan Heerlens wethouder Jan Verheugen van het eerste gouden ere-insigne van de Limburgse Organisatie van Zelfstandige Ondernemers (L.O.Z.O.). Deze onderscheiding ontvangt hij wegens zijn grote verdiensten voor de Limburgse ondernemers.
- 26 mrt. Officiële ontvangst van de beroemde Duitse schrijver en Nobelprijswinnaar Heinrich Böll in het Heerlense stadhuis door burgemeester en wethouders.
- 26 mrt. Viering 75-jarig bestaansfeest van de Industriebond F.N.V. (Federatie Nederlandse Vakbeweging), afdeling Voerendaal, en van het 60-jarig bestaansfeest van de afdeling Bouw- en Houtbond F.N.V. te Voerendaal. Tevens huldiging jubilarissen.
- 31 mrt. Officiële opening van nieuw gezamenlijk kantoor van Bureau Budgetvoorlichting en het Instituut Burgerraadslieden, Burgemeester van Grunsvenplein 6, Heerlen, door wethouder Jo Andriesma.
- 31 mrt. Afscheid van ing. E.A. Latour, directeur Recreatieschap Oostelijk Zuid-Limburg, Brunssum, in verband met pensionering.
- 1 apr. Afscheid van Sjf Diederens, directeur van de L.E.A.O.-school „Sint Andreas”, Heldevierlaan 2, Heerlen, in verband met pensionering.
- 1 apr. Benoeming van Ad Boonman uit Klimmen tot secretaris-coördinator van het Recreatieschap Oostelijk Zuid-Limburg, Nieuwenhagenerweg 10, Brunssum.
- 4 apr. Viering 40-jarig priesterjubileum van pater Jac. de Haas, pastoor van de parochie Heilige Martelaren van Gorcum, Sittarderweg 139, Heerlen.
- 4 apr. Viering 40-jarig priesterjubileum van pater Van Mil, rector van „Huize De Berg” van de Congregatie van de Kleine Zusters van de H. Joseph, Gasthuisstraat 45, Heerlen.
- 8 apr. Officiële opening van nieuw automatiserings- en opleidings-

- centrum „Volmactoptraining” B.V., Putgraaf 188, Heerlen, door Volmac-directeur H. van Gaalen.
- 9 apr. Overlijden van de 84-jarige ir. C.E.P.M. Raedts, oud-directeur der Oranje Nassau-Mijnen, oud-lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal, ereburger, oud-wethouder en raadslid van de gemeente Heerlen.
- 10 apr. Viering 40-jarig priesterjubileum van P. Jochems, pastoor van de Sint Pancratiusparochie en deken van het dekenaat Heerlen.
- 10 apr. Viering 40-jarig priesterjubileum van G. Marcus, rector van het bejaardencentrum „Douvenrade”, Valkenburgerweg, Heerlen.
- 10 apr. Officiële opening nieuwe gymzaal en uitbreiding van het gemeenschapshuis „t Wouves”, Dorpsplein, Ransdaal-Voerendaal, door burgemeester Hub Strous.
- 10 apr. Viering 40-jarig priesterjubileum van pastoor Th.M.J. Delissen en tevens herdenking van het 180-jarig bestaan van de parochie H. Jacobus de Meerdere te Bocholtz-Simpelveld.
- 15 apr. Afscheid van dr. H.J. Kreutzkamp, geneesheer-directeur van het Psychisch Gezondheidscentrum „Welterhof”, John F. Kennedylaan 301, Heerlen, in verband met pensionering. Bij deze gelegenheid ontvangt hij de onderscheiding Officier in de Orde van Oranje Nassau.
- 17 apr. Viering 50-jarig priesterjubileum van emeritus-pastoor Nic Prompers, oud-rector van het voormalige St. Jozefziekenhuis te Heerlen. Op die dag ontvangt hij het verzetshedenkingskruis.
- 17 apr. Viering 40-jarig priesterjubileum van P. Verbruggen, oud-rector van het De Weverziekenhuis te Heerlen.
- 22 apr. Uitreiking Verdienstkruis Erster Klasse van de Duitse Bondsrepubliek aan drs. H.J. Heijboer, voorheen plaatsvervangend korpschef van de Heerlense gemeentepolitie, door de Westduitse consul-generaal in Nederland dr. H. Waiblinger.
- 23 apr. Officiële opening nieuwe Instituut voor Revalidatievraagstukken (IRV), Zandbergsweg 111, Hoensbroek-Heerlen, door minister Deetman van Onderwijs en Wetenschappen.
- 29 apr. Uitreiking onderscheiding Officier in de Orde van Oranje Nassau aan Heerlens burgemeester J.A.M. Reijnen door Limburgs gouverneur dr. J. Kremers.
- 29 apr. Uitreiking pauselijke onderscheiding „Pro Ecclesia et Pontifice” aan dr. C.H. Elbers, oud-bestuurslid van de Stichting H. Gregorius de Grote waaronder het ziekenhuis en het verpleegtehuis in Brunssum resulteren.
- 29 apr. Officiële opening Keser Centreff, Centrum voor kantoorefficiëncy, op het handelsterrein In de Cramer, Heerlen, door Heerlens burgemeester.
- 30 apr. Officiële opening City Hotel aan het Wilhelminaplein no. 17 in Heerlen.
- 1 mei Benoeming van Mathieu Meijs, directeur Muziekschool Hoensbroek-Heerlen, tot provinciaal directeur van de Zeeuwse Muziekschool.